

Gerard Termorshuizen met medewerking van Anneke Scholte, **Realisten en reactionairen. Een geschiedenis van de Indisch-Nederlandse pers, 1905-1942** (Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar, Leiden: KITLV Uitgeverij, 2011, xxiv + 1137 pp., ISBN 978 90 388 9428 7 (Nijgh & Van Ditmar), ISBN 978 90 6718 383 3 (KITLV)); Gerard Termorshuizen (ed.), **Tropenstijl. Amusement en verstrooiing in de (post)koloniale pers** (Leiden: KITLV Press, 2011, 273 pp., ISBN 978 90 6718 385 7).

Gerard Termorshuizen heeft met zijn 1100 pagina's tellende tweede deel van zijn levenswerk over de Indische pers een cruciaal hoofdstuk in de koloniale geschiedenis geboekstaafd. Dit boek bestrijkt de turbulente periode van 1905 tot 1942, waarin meer Nederlanders dan ooit zich inscheepten voor de Oost om daar te bemerken dat Indonesische intellectuelen zich steeds feller uitspraken tegen hun overheersende aanwezigheid. Om de late koloniale samenleving in de bloeitijd van de koloniale plantage-economie en het opkomend nationalisme goed te begrijpen, is kennis van de koloniale pers onontbeerlijk. We kunnen zelfs een stap verder gaan, want ook in het ontstaan van het moderne Indonesië speelde de Europese pers bedoeld en onbedoeld een belangrijke rol.

Termorshuizen beschrijft zowel de persgeschiedenis in grote lijnen als iedere krant afzonderlijk. En dat doet hij, zoals we van hem gewend zijn: minutieus, met een fijn gevoel voor detail en een scherp oog voor mentaliteit en context. Ondanks zijn bijna encyclopedische karakter, blijft het boek leesbaar. Wie een beetje bekend is met de geschiedenis van het oude Indië zal met veel plezier door het boek bladeren om er hier en daar een verhaal uit te pikken. Wie daarnaast gericht wil lezen, kan zonder moeite zijn weg vinden dankzij de heldere geografische indeling en uitgebreide bibliografische profielen en registers. Alle belangrijke Indische journalisten en kranten worden uitgebreid behandeld, de minder belangrijke kort aangestipt.

De kern van het verhaal van de Nederlandstalige pers in de late koloniale tijd is dat zij van een oppositiepers tegen Haagse bemoeizucht met de Indische aangelegenheden transformeerde in een machtige en rabiaat anti-nationalistische factor. Dit proces versnelde naarmate de Indonesische intelligentsia nadrukkelijker van zich liet horen en naarmate gouverneurs-generaal als J.P. van Limburg Stirum (1916-1921) en A.C.D. de Graeff (1926-1931) er dieper van overtuigd raakten dat de oorspronkelijke bewoners van

Nederlands-Indië op zijn minst een stevige stem in het kapittel dienden te hebben. De koloniale pers die zich vereenzelvigde met de Europeanen in Indië, van wie de meerderheid er ook was geboren, verwelkomde een lossere band met het moederland, maar vreesde terecht dat de Europese bevolkingsgroep zich nimmer op eigen kracht staande kon houden tegenover het Ontwakend Azië. In haar ogen lieten de genoemde gouverneurs-generaal de oren teveel hangen naar de nationalistten. De omslag in de houding van de koloniale pers, die in de eerste jaren van de twintigste eeuw nog zo kritisch was over moederlandse bedilzucht, begon in 1912 met de opkomst van de Sarekat Islam, die als eerste massabeweging op Java een onstuimige groei doormaakte. De berichten over de Russische Revolutie van 1917, de opkomst van nationalistisch China, de nationalistische beweging in Brits-Indië, en last but not least de communistische opstand in Nederlandsch-Indië van 1926 werkten verder een defensieve en ronduit reactionaire toon van de Europese pers in de hand. Ook de progressieve kranten moesten naar rechts buigen om niet in de steek gelaten te worden door adverteerders en abonnees. Zo moeten we de titel ook lezen: *Realisten en reactionairen*. Een progressieve koloniale pers bestond niet meer na 1920, al zouden er nog wel enkele progressieve journalistieke geluiden blijven klinken, maar die trof men vooral aan in enkele tijdschriften welke in kleine kring werden gelezen.

Met deel II is de Indische persgeschiedenis nog niet afgesloten. Te hopen valt dat er nog een deel III komt en naar ik begrepen heb, zijn er ook plannen in die richting. Daarnaast biedt dit werk ook aanknopingspunten voor een verdere ontwikkeling van de Indische persgeschiedenis. Want hoe monumentaal Termorshuizens Indische persgeschiedenis ook is, het is tegelijk nog maar een begin. We hebben nu enig idee van de invloed van de Indische pers op het besluitvormingsproces in Batavia, we weten hoezeer gouverneurs-generaal als Van Limburg Stirum en De Graeff worstelden met de Indische pers die in hun ogen de Europese bevolkingsgroep opzetten tegen het koloniale bewind zodra dit tegemoet trachtte te komen aan de wensen en eisen van de Indonesische beweging. Het populisme van een rabiante reactionair als Karel Wybrands, jarenlang de leider van het *Nieuws van den Dag* wordt in geuren en kleuren uit de doeken gedaan. Het is een discours dat in menig opzicht doet denken aan wat de huidige PVV te berde brengt, bewust politiek incorrect, daarmee tot groot plezier van de eigen lezers en niet te vergeten de Indonesische nationalistische leiders die immers het bewijs van de totale onredelijkheid, zo niet verblinding, van de Europese koloniale bevolking op een presenteerblaadje kregen aangeboden. Dag in dag uit. Dit bredere palet van actie en reactie ontbreekt in *Realisten en reactionairen* omdat dit terecht buiten het bestek van dit boek valt. Juist daarom zou het goed zijn de handschoen op te nemen en onderzoek te entameren, dat de Indische pers in een bredere context plaatst en haar recht doet als een belangrijke actor in de ontwikkeling naar het moderne Indonesië.

Van een geheel andere orde dan *Realisten en reactionairen* is de bundel *Tropenstijl*. Het is het product van een symposium dat werd gehouden ter gelegenheid van de lancering van het eerste boek op 27 mei 2011. Het thema is amusement, als uitwerking van

het adagium van P.A. Daum, dat een krant voor de lezer een goede vriend moest zijn, die na de afmattende werkdag niet alleen informatief, maar ook onderhoudend en zelfs verstrooiend moest zijn. De elf bijdragen, met een voorwoord van de acteur Thom Hoffman en ingeleid door Gerard Termorshuizen zelf, fungeren als een lichtvoetige introductie op wat mogelijk een nieuw onderzoeksveld kan worden. Doordat ook de Indonesische en Indonesisch-Arabisch-pers alsmede de Surinaamse en de Zuid-Afrikaanse pers in verschillende essays aan de orde komen, biedt de bundel een aantal interessante aanknopingspunten voor verdere vergelijkende studies naar de pers in wat ooit deel heeft uitgemaakt van het Nederlandse imperium. De ondertitel van *Tropenstijl* namelijk: *Amusement en verstrooiing in de (post)koloniale pers* dekt volkomen de lading.

Ulbe Bosma, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis